

Lozan Barış Konferansı'nda Osmanlı Borçları ve Devletlerin Egemen Eşitliği İlkesi

Gizem MAGEMİZOĞLU*

Özet

Bu çalışmanın temel amacı, Osmanlı borçlarının Lozan Barış Konferansı esnasında devletlerin egemen eşitliği gereğince nasıl çözüldüğünü tartışmak, Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan borçların Lozan Barış Antlaşması'nın en çetrefilli konuları arasında yer aldığını gösterebilmektir. Lozan Barış Antlaşması'nda yer alan 17 maddede, doğrudan veya dolaylı bir şekilde, Osmanlı borçlarının ödeme koşullarına ve bağımsızlığını yeni kazanmış devletler arasında nasıl pay edileceğine dairdir. Osmanlı borçları, o kadar karmaşık bir mahiyete sahiptir ki Bulgaristan, Ürdün, Arnavutluk, Yugoslavya vb. Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanmış birçok devleti bu konuya muhatap kılmıştır. Türk Heyeti ve diğer delegeler arasında Osmanlı borçlarının nasıl paylaşılması gerektiğine dair farklı tezler ortaya atılmıştır. Özellikle Fransa, Osmanlı borçları söz konusu olduğunda, kendi taleplerinde direnmiş ve bu konudaki istekleri, Lozan Barış Konferansı'nın kesintiye uğramasına yol açmıştır. Müttefikler tarafından Türkiye'ye kabul ettirilmek istenen metin, İsmet Paşa tarafından reddedilmiş ve Türk Heyeti, Ankara'ya geri dönmüştür. Türk Heyeti'nin iktisadi ve mali meselelerde verdiği önem, Lozan Barış Konferansı boyunca gösterdiği tutumdan da net bir şekilde anlaşılabilir.

Anahtar Kelimeler: Lozan, Osmanlı Borçları, Türkiye, Eşitlik

Abstract

The primary purpose of this study is to discuss how the Ottoman Foreign Debt Issue was resolved under total national independence within the principle of equality among the states. The Ottoman Debts were among the most vital affairs of the Lausanne Peace Treaty. Seventeen verdicts in the Lausanne Peace Treaty are directly or indirectly related to the terms of payment of the Ottoman foreign debts and how they would be divided among the newly independent states. The Ottoman Debt Issue was so complex that many states (Bulgaria, Albania, Jordan, Yugoslavia) that had gained independence from the Ottoman Empire involved besides. Different theses were put forward about how the Ottoman debts should have been paid between the Turkish delegates and other representatives. France, in particular, resisted its demands regarding the Ottoman debts, and it is requires on this issue led to the interruption of the Lausanne Peace Conference. The text of the Allies, which had wanted to be accepted to Turkey, was rejected by İsmet Pasha, and the Turkish Delegation returned to Ankara. The importance of economic and financial issues in the eye of the Turkish delegation can be clearly understood from the attitude of the Turkish committee during the Lausanne Peace Conference.

Keywords: Lausanne, Ottoman Debt, Türkiye, Equality

Giriş

Günümüzden tam 100 sene önce genç Türkiye Cumhuriyeti'nin göğüs germek zorunda olduğu en önemli mali ve iktisadi sorunların başında Osmanlı borçları meselesi gelmekteydi. Bu borçlar, aynı zamanda Lozan Barış Konferansı'nın en çetrefilli konuları arasında yer almaktaydı. Türk Heyeti, özellikle Osmanlı borçları, kapitülasyonlar ve Musul'un nihai statüsü gibi oldukça ihtilafli başlıklarda, Türk tezlerini kabul ettirebilmek için büyük bir gayret sarf etti. Osmanlı borçları ve kapitülasyonlar bahsinde, Türk Heyeti'nin başarılı olduğu ifade etmek mümkündür. Keza 31 Ekim 1922 tarihli İcra Vekilleri Heyeti talimatıyla Osmanlı borçlarıyla ilgili izlenecek temel politika ana hatlarıyla belirlenmiştir. Bu talimatta Osmanlı borçlarına dair "Osmanlı borçları: Bizden ayrılan ülkelere paylaşılacak. Yunanistan'dan alınacak tamirat bedeline mahsup edilecek, olmazsa yirmi yıl ertelenecek. Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi kaldırılacak, zorluk çıkarsa (Ankara'dan) sorulacak" (Şimşir, 2014: 67) ifadesi yer almıştır. Lozan Barış Görüşmeleri esnasında Türk Heyeti, bu talimatnameye uyabilmek için elinden gelen çabayı göstermiştir.

Osmanlı borçları meselesi, Lozan Barış Konferansı'nın en geç çözümlenen meselesidir. Söz konusu durumun pek çok sebebi bulunmakla birlikte, Osmanlı borçlarının uluslararası mahiyeti, borçların Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine müdahil olabilmek adına bir araç vasfını kazanması ve Türkiye'nin egemen/eşit bir devlet olarak kabul edilmemesi önde gelen gerekçelerdir. Türkiye'nin egemen ve eşit bir devlet olarak tahayyül edilmemesi, Fransa'nın kendi taleplerinde ısrar etmesi, İtilaf Devletleri'nin Türkiye'nin karşısına sürekli yeni mali projelerle çıkması Türk Heyeti'nin sabrını taşırılmıştır. Lozan Barış Görüşmeleri'nin sonuna doğru İsmet Paşa, Türk Heyeti'nin Osmanlı borçları konusunda asla taviz vermeyeceğini ve Türkiye tarafından dile getirilen önerilerin dışında hiçbir teklifin kabul edilmeyeceğinin altını çizmiştir.

Lozan Barış Konferansı, muzaffer Türkiye ile İtilaf Devletleri tarafından oldukça farklı şekillerde idrak edilmiştir. Özellikle İngiltere, Lozan Barış Konferansı neticesinde imzalanacak barış antlaşmasını Sevr Antlaşması'nın bir muadili olarak değerlendirmek istemiştir. Ancak Lozan'da kendisiyle müzakerata girişilen Türkiye, İtilaf Devletleri'ne karşı harbe giren ve kaybeden eski Osmanlı İmparatorluğu değildir (Sağlam, 2023: 56).¹ Keza İsmet Paşa'nın meşhur "Ben buraya

¹ Le Temps, "Le Memorandum Du Cabinet Britannique", No: 22382, 16 Kasım 1922 tarihli bir Fransız gazetesindeki köşe yazısı, "İngiliz Muhtrasındaki Tehlikeler ve Muhik İtirazlar" isimliyle Hâkimiyet-i Milliye tarafından çevrilmiş ve yayınlanmıştır.

Mondros'tan değil, Mudanya'dan geldim" ifadesi, söz konusu anlayış farkının ne kadar derin olduğunu göstermektedir. Görüşmelerin ilerlemesini takip eden günlerde, *The Times*'ta yayınlanan bir haber, İtilaf Devletleri'nin yeni Türkiye'nin muhteviyatını henüz kavrayamamış olduğunu göstermektedir. 23 Aralık 1922 tarihinde *The Times*'ta yer alan bir yorum Türkiye'nin tam bağımsızlık ilkesinden vazgeçmeyeceğini ve Ankara Hükümeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'na benzemediğini şu ifadelerle vurgulamıştır (Sağlam, 2023: 170): "Biz eski Türkiye'yi biliyoruz. Yeni Türkiye'nin kudret ve mahiyetini anlayınca kadar ihtiyatlı ve tedbirli davranmamak ahmaklık olur."²

Devletlerin Egemen Eşitliği

Egemenlik, çok tartışmalı bir kavramdır. Egemenliğin mükemmel bir tanımının yapılabilmesi imkânsız olduğu gibi, bu kavramı zaman içerisinde değişmeden kalabilen bazı prensiplerin toplamı şeklinde tahayyül etmek de doğru olmaz. Bu nedenle, devletlerin egemen eşitliğinin 20. yüzyıl itibarıyla uluslararası hukuk ve siyaset bilimi için neyi ifade ettiğini kavramak daha önemlidir. Çünkü Millî Mücadele'nin neredeyse biricik amacı, yeni Türkiye'nin devletlerin egemen eşitliği ilkesi doğrultusunda uluslararası camiadan kabul görmesi ve kendi iç işlerini ilgilendiren kararları alırken uluslararası hakkaniyet prensipleri ölçüğünde bağımsızlığını muhafaza edebilmesidir. Lozan Barış Konferansı esnasında devletlerin egemen eşitliği prensibi, esas itibarıyla Türkiye'yi İtilaf Devletleri'nin taleplerinden koruyacak biralkan olarak tahayyül edilmiştir. Aynı zamanda Millî Mücadele'nin ilk günlerinden beri Türk Kurtuluş Hareketi'nin temel şiarı haline gelen 'tam bağımsızlık' kavramının da devletlerin eşit egemenliği prensibiyle birlikte yorumlandığı ifade etmek gerekir. Ahmet Cevdet, Lozan'a giden Türk Heyeti'nin bazı temel prensipler çerçevesinde hareket ettiğini belirtmiştir. Ahmet Cevdet'e göre bu prensipler sırasıyla mali istiklalin kazanılması, hakimiyet-i milliye ve eşitliktir (Ahmet Cevdet, 2023e: 166). Elbette Ahmet Cevdet'in bahsettiği eşitlik kaidesi, devletlerin egemen eşitliği demektir. Peki devletlerin eşit egemenliği nedir?

Eşitlik kavramı, iki veya daha fazla varlığın belirli nitelikler bakımından karşılaştırılması olanağını sağlar (Preuß, 2011: 133). Böylece en azından bazı yönlerden birbirine benzediği düşünülen varlıkları karşılaştırabilmek adına bir şema çizilir veya genel kaideler elde edilir. Bu

² The Times, "Peacemaking at Lausanne", No: 43222, 23 Aralık 1922 tarihli bu haber, "Times, Müzakeratın Cereyanından Memnun Görünüyor" ismiyle çevrilmiş ve Akşam gazetesinde yayınlanmıştır.

da söz konusu varlıkların birbirine benzeyen özellikleri etrafında değerlendirilmesine olanak sağlar. Devletler, her ne kadar birçok özellikleri birbirinden farklı olsalar da karşılaştırılabilir varlıklar olarak telakki edilmektedir. Dickinson, devletler arasındaki eşitlik iddiasını, evrensel imparatorlukların gözden düşmesinin ve hukukun egemen olduğu bir düzlemde ayrı siyasi birimlerin bir arada bulunmasının doğal bir sonucu olarak değerlendirir (Dickenson, 1920: 4). Devletlerin egemen eşitliği ilkesi, aynı zamanda ulusal egemenliği de ilgilendiren bir boyuta sahiptir. Çünkü ulusal egemenlik ilkesi gereğince bir ülkenin sınırları içerisinde yurttaşların iradesinden daha üstün bir güç olmayacağı gibi uluslararası politika sathında da ulusun bağımsızlığı ve yurttaşların iradesi esastır. Diğer bir ifadeyle devletlerin egemen eşitliği ilkesi, ulus devletler çağının ayrılmaz bir parçasıdır. Uluslararası hukuka göre ayrı bir kamu tüzel kişiliği olan devleti, daha doğrusu ulus devletleri, bağlayan en önemli ilkeler şöyle sıralanabilir (Ülman, 1989: 16):

- Her devlet egemen ve eşittir.
- Hiçbir devlet, kendi halkının iradesi dışında, hiçbir yüklem ve bağlantı altına sokulamaz. Hiçbir devlete, başka güç odaklarıncı alınmış kararlar benimsetilemez. Başkaları tarafından zorla ve güce dayalı olarak karar almak zorunda bırakılan bir devletin, bağımsızlığından ve ulusal egemenliğinden bahsedilemez.
- Devlet, ulusal iradenin kendisine verdiği yetkileri, hiçbir uluslararası güce ya da organa devredemez.

Millî Mücadele'nin önderleri, yukarıda sıralanan ilkeleri benimsemişlerdir. Harold J. Laski (2020: 129), devletin temel amacının, uyruklarının taleplerini mümkün olduğunca karşılayarak onları mutlu etmek olduğunu belirtir. Paris Antlaşması'ndan (1856) Sevr Barış Antlaşması'na (1920) değin geçen sürede Osmanlı İmparatorluğu, uyruklarının talepleriyle bağdaşmayacak birçok dayatmayı kabul etmek zorunda kalmıştır. Kısacası Osmanlı İmparatorluğu, kendi uyruklarının taleplerinden ziyade, özellikle Avrupa'daki finans kapital sahiplerinin ve güçlü devletlerin baskılarına kulak vermeye zorlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun iradesi dışında gelişen ve başka güç odaklarıncı alınmış kararların ekseriyeti iç işlerini ilgilendiren meselelerdir. Osmanlı İmparatorluğu ile farklı devletleri veya çıkar gruplarını karşı karşıya getiren bazı sorunlar ise -Osmanlı borçları gibi- hem uluslararası bir mesele hem de iç işlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. 1881'de II. Abdülhamit'in irade-i seniyyesi olarak yayımlanan ve yürürlüğe gi-

ren Muharrem Kararnamesi ile Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi kurulmuş ve imparatorluk gelirlerinin bir kısmı bu kuruluşa devredilmiştir. Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin Temsil Heyeti yedi kişiden müteşekkildir. Bu heyet; Fransa, Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya, İtalya ve Almanya'yı temsil eden birer üye ile İngiltere'yi, Hollanda'yı ve Belçika'yı birlikte temsil eden bir delegeden ve Osmanlı Bankası'nın temsilcisinden müretteptir. Bir devletin kendi gelirlerini uluslararası bir komisyona devretmesinin egemenliğin eşitliği ilkesi ile bağdaşmayacağı da açıktır.

Öncelikle Lozan Barış Konferansı'na katılan Türkiye, masadaki diğer tüm devletlerle eşit egemenlik haklarına sahip olduğunu vurgulayan ve bu iddiasından asla vazgeçmeyen yeni bir devlettir. Çalışmada daha önce de belirtildiği üzere Türkiye, Millî Mücadele boyunca devletlerin egemen eşitliği ve ulusal bağımsızlığın korunması çerçevesinde hareket etmiştir. Millî Mücadele'nin hemen her döneminde dile getirilen ilk ilke, Ankara Hükümeti'nin Wilson Prensipleri'nin istikametinde hareket ettiği'dir. Wilson Prensipleri'nin özellikle 12. ve 14. maddeleri, Millî Mücadele'nin gelişimi açısından önemlidir. Mustafa Kemal Paşa, 28 Aralık 1919 tarihli bir nutkunda "Wilson'un 19 maddelik programının ve Osmanlı İmparatorluğu için önerilen 12'nci maddenin gerçekte Türkiye'nin durumu bakımından kabul edilebilir" (Atatürk, 2006: 246) olduğunu dile getirmiştir. Wilson Prensipleri'nin 12. maddesinde Wilson tarafından "Osmanlı imparatorluğunda Türklerin oturdukları, çoğunluk sağladıkları bölgelerin bağımsızlığının sağlanması, Türk egemenliği altında bulunan diğer unsurlara da özerk bir gelişme için tam ve engelsiz bir fırsatın sağlanması, Türk Boğazlarının uluslararası garanti altında tüm devletlerin ticaret gemilerine açılmasının" önemi ısrarla belirtilmiştir. Ayrıca Wilson Prensipleri'nin 14. Maddesi ile "Büyük ve küçük, bütün devletlere siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti altına almak imkânını sağlamak amacıyla, bir Uluslararası Milletler Teşkilatının" kurulmasından bahsedilmiştir. Özellikle 14. maddenin devletlerin siyasi bağımsızlıklarına saygı göstermek ve devletlerin egemen eşitliği çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bütün devletlerin siyasi egemenliğinin garanti altına alınması, uluslararası camiada eşit haklara ve yükümlüklere sahip olduklarını vurgulamak için Wilson'un kaleme aldığı metne eklenmiştir. Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu esnasında Amerikan Dışişleri Bakanı Robert Lansing tarafından hazırlanan bir notta, eşitlik ilkesinin "gerçekte temeli ne olursa olsun korunması gerektiğine, aksi takdirde hukuktan ziyade gücün, tıpkı Avrupa Güçlerinin önceki tüm Kongre ve Konferanslarında olduğu gibi, organizasyonun temel ilkesi haline geleceğine" dair güçlü inanç ortaya konulmuştur (Küçük, 2023: 49).

Devletlerin egemen eşitliği ilkesi gereğince uluslararası bir kuruluşun vücuda getirilmesi istense de söz konusu ilke, bir süre hayata geçirilememiştir. Daha doğru bir deyişle, devletlerin egemen eşitliği ilkesi, I. Dünya Savaşı'ndan sonraki birçok ülke ve bölge için bir mit olmaktan öteye gidememiştir. Bu durumun asıl sebebi, özellikle Afrika ve Asya'nın önemli bir bölümünün İngiltere ve Fransa tarafından sömürgeleştirilmiş olmasıdır. Önceden sömürgeleştirilmiş memleketler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun eski toprakları üzerinde kurulan manda yönetimlerinin egemen ve eşit devletler olarak kabul edilebilmesi, I. Dünya Savaşı'nın galipleri açısından düşünülemeyecek kadar uzak ihtimaldir. Milletler Cemiyeti döneminde eski sömürgelerin ve yeni işgal edilen toprakların manda sistemi içerisine alınarak gerekli ilerlemeyi sağlayacak düzenlemelerin yapılmasının teşvik edilmesi ve daha sonra egemen devlet statüsünü kazanmalarının sağlanması önemli bir hedeftir (Arasan, 2017: 39). Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'ye için de biçilen bu rolü reddetmiş ve uluslararası arenada devletlerin egemen eşitliği ilkesini sonuna kadar savunacak yeni bir Türkiye'nin temellerini atmıştır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin hangi halet-i ruhiye içerisinde Lozan Barış Konferansı'na katıldığını şu sözlerle anlatmıştır (Atatürk, 2014: 232):

“Geçmişteki yanlışlarla, savsaklamalarla hiçbir ilgimiz yokken, yüzyılların birikmiş hesapları bizden sorulmamak gerekirken, bu konuda da dünya ile karşı karşıya gelmek bize düşmüştü. Ulusu ve yurdu gerçek bağımsızlığına ve egemenliğine kavuşturmak için bu güçlüklerle katlanmak ve özveride bulunmak da bizim üzerimize yükletilmişti.”

İsmet Paşa da Lozan'a giderken verdiği bir demeçte Lozan Barış Konferansı'nın aslında hangi esaslara göre yürütüleceğini aşağıdaki cümleler ile ifade etmiştir:

“Bizim barış şartlarımız dünyaca malumdur. Bu şartları müteaddit defalar, müteaddit vesilelerle ilân etmekten geri kalmadığımız için onları herkes bilir. Bizim uğrunda yıllardan beri her türlü fedakârlığa katlandığımız gayelerimiz çok mütevazı ve çok haklıdır. Bu gayeler iki kelime içindedir: Misak-ı Milli” (Şimşir, 2014: 83).

Gerek Mustafa Kemal Paşa'nın gerekse İsmet Paşa'nın Lozan'a dair verdikleri bu mesajlar Türk Heyeti'nin, Misak-ı Milli ilkelerinden taviz vermeye asla teşne olmadığıнын en somut karinesidir. Zira Misak-ı Milli'nin 6. Maddesinde, yeni kurulacak Türk devletinin Osmanlı borçlarına ilişkin tutumu şu şekilde belirtilmiştir:

“Millî ve iktisadî gelişmemizin imkân dairesine girmesi ve daha modern bir idareye kavuşmamız için her devlet gibi bizim de gelişme araçlarımızın temininde tam bağımsızlığa ve serbestliğe sahip olmamız hayat ve bekamızın esas temelidir. Bu sebeple siyasî, adlî, malî ve diğerk gelişmelerimizi engelleyici kayıtlara karşıyız. Tahakkuk edecek borçlarımızın ödenme şartları da bu esaslara aykırı olmayacaktır.”

Lozan Barış Konferansı ve Osmanlı Borçları

Türk Heyeti, Ankara’dan hareket etmeden önce, Osmanlı borçlarına nazaran, daha hararetili tartışmaların yaşanacağını düşündüğü konulara özel ehemmiyet göstererek hazırlıklı bir şekilde Lozan’a gelmiştir. Ancak İsmet Paşa, Osmanlı borçlarının, diğerk fasıllara kıyasla daha kolayca çözülecek bir mesele şeklinde düşünüldüğünü anılarında teferruatlı bir şekilde yazmıştır. İtilaf Devletleri, özellikle Osmanlı borçları hususunda Türkiye’nin farklı tezlerle masaya gelmeyeceğini ve çetin müzakerelerin başka konular üzerinden ilerleyeceğini hesaplamıştır. Daha konferansın hemen başında Le Temps’de yer alan bir görüşe göre, malî ve iktisadî komisyonda tartışılacak konuların ciddi bir zorlukla karşılanmadan çözüleceği düşünülmektedir (Sağlam, 2023: 85).³ Fransızlar, Türkiye’nin alacaklılara karşı tüm taahhütleri sorgusuz sualsiz kabulleneceğini ve harpten önce işleyen idarenin muhafaza edileceğini düşünmüşlerdir (Sağlam, 2023: 85).⁴ Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi’nin olduğu gibi muhafaza edilmesinin istenmesi, İtilaf Devletleri’nin, Türk tezlerinin mahiyetini anlamadığının ya da küçümsediğinin en somut göstergelerinden birisidir. Öyle ki Lozan Barış Konferansı esnasında Osmanlı borçları meselesi, tali komisyonlardan birine havale edilmiştir. Konferansın ilk günlerinde, Osmanlı borçları konusunda İtilaf Devletleri ile Türk Heyeti arasındaki düşünce farklılıkları İsmet Paşa’nın tahminlerinin de ötesindedir. İsmet Paşa, özellikle Fransa ve İngiltere’nin tutumunu şu satırlarla dile getirmiştir:

“Mali meselelere ilk önce borçlardan başladık. Osmanlı borçlarını görüşmeye, İmparatorluğun borçları olarak bizim toptan kabul etmemiz, bir müddet sonra da İmparatorluktan ayrılan devletlerle aramızda taksimini düşünmemiz lazım geldiğini telkinle başladı.” (İnönü, 1998: 129).

³ Le Temps gazetesinde 27 Kasım 1922 tarihinde “La Premiere Semiane De La Conference” ismiyle yayınlanan haber, “Konferans Müzakeratının İlk Haftası” başlığıyla Türkçe’ye çevrilmiş ve Vakıf gazetesini tarafından yayınlanmıştır.

⁴ Le Temps gazetesinde 27 Kasım 1922 tarihinde “La Premiere Semiane De La Conference” ismiyle yayınlanan haber, “Konferans Müzakeratının İlk Haftası” başlığıyla Türkçe’ye çevrilmiş ve Vakıf gazetesini tarafından yayınlanmıştır.

Türk Heyeti'nin bu noktadaki ana tezlerinden birisi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak kazanan/bağımsızlığını elde eden devletlerin, borçların ödenmesine de iştirak etmeleri gerektiğidir. (Meray, 2023a: 272). İsmet Paşa, borcun toprak bırakımlarından yararlanmış devletler arasında bölüştürülmesi ilkesinin toplantı gününe değin yapılmış antlaşma ve düzenlemelerde aksamadan kabul edilmiş olduğunu belirtmiştir. Hep geciktirilmiş olan bu bölüştürme konusu, artık daha fazla ertelenemez; Türkiye, borcun tüm yükünü taşımaya katlanamaz (Meray, 2023a: 280). Görüldüğü gibi İsmet Paşa'nın tezlerindeki en önemli husus devletlerin egemen eşitliği ilkesine yaptığı vurgudur. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Almanya ve Bulgaristan gibi savaştan yenik çıkmış ülkeler için uygulanan 'borcun toprak bırakımlarından yararlanmış devletler arasında bölüştürülmesi ilkesinden' Türkiye neden istifade edememektedir? Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'na reva görüldüğü gibi bir müstemleke olarak düşünülemez ve Lozan'da, tıpkı diğer devletler gibi kendi eşit egemenliği savunmaya gelmiştir. Borcun taksimi, kesinlikle tartışmaya açık bir mesele değildir.

Lozan Barış Görüşmeleri'nin birinci ayı sona ererken, en azından bir gazete muhabirinin (Henry Rollin) duyumlarına göre bazı temel noktalarda, Türk Heyeti ile diğer devletler arasında görüş birliği sağlanmış görünmektedir. Türk Heyeti ve İtilaf Devletleri arasında görüş sağlanan temel konular şu şekilde sıralanabilir (Rollin, 1923: 174-175).

- Türk borçlarının Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk, Yugoslavya, Suriye, Filistin, Irak, Hicaz ve Yemen arasında paylaşılması ilkesi kabul edilmiştir. Nitekim İsmet Paşa 13 Ocak 1923 tarihli oturumda borcun, eski Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmuş bütün ülkeler arasında bölüştürülmesine ilişkin olarak oy birliğiyle alınan karar karşısındaki memnuniyetini dile getirmiştir (Meray, 2023a: 300).
- Borçların yukarıda dile getirilen ülkeler arasında nasıl paylaşılacağı ise henüz belirlenmemiştir. Türk Heyeti, borçlarının, henüz birlikte yaşanan bir dönemde (Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanan devletlerin henüz imparatorluk sınırlarında yer aldığı dönemlerden bahsedilmektedir), devletin malî ihtiyaçlarını karşılamak için, Osmanlı İmparatorluğu'nun tümünce girişilmiş bir borç olduğu konusunda ısrar etmiştir (Meray, 2023a: 300).
- Bu paylaşım miktarının, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan toprakların 1910, 1911 ve 1912 senelerindeki ortalama geliri göz önüne alınarak Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi tarafından tespit edilmesi kararlaştırılmıştır.

- Alakadar hükümetlerle Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi arasında anlaşmazlık çıkması halinde Milletler Cemiyeti'ne müracaat edilmesi öngörülmüştür.
- Balkan ülkeleri için borçların taksimi söz konusu olduğu vakit 1912 senesi bir miat olarak kabul edilirken, diğer memleketler için esas yıl nazarında bir ihtilaf mevcuttur. Çünkü 1914 veya 1918 yıllarından hangisinin esas alınacağı oldukça mühim bir konudur. Ayrıca İsmet Paşa, Ankara'ya gönderdiği telgraflarda, İtilaf Devletleri'nin I. Dünya Savaşı'nda çıkartılan kâğıt paraların (iç borçlanma senetleri) ve diğer borçlanmaları hesaba dahil etmek istemediklerini de bildirmiştir (Şimşir, 1990a: 212).

Le Peril D'Orient'a göre Lozan Barış Konferansı esnasında Fransız menfaatlerinin muhafazası çok daha nazik bir meseleydi. Çünkü, diğer birçok hususun yanı sıra, Türk borçlarının büyük bir ekseriyeti Fransa'ndan alınmıştır.⁵ Lozan Barış Konferansı'nda ele alınan konularda herhangi bir gelişme sağlanamaması, içerisinde borçların da bulunduğu bazı başlıklar üzerindeki mutabakat sürecinin sonraya bırakılması fikrini doğurmuştur. Yani Türk-Yunan sınırı, savaş tazminatı, Boğazlar ve Musul gibi en ihtilafli konuların tartışılarak karara bağlanması ve nihayetinde barış antlaşmasının imzalanması gündeme gelmiştir. Ancak Fransa, özellikle kendisini ilgilendiren meselelerin ertelenmesine karşı çıkmıştır. Bu meselelerin başında da Osmanlı borçları gelmektedir (Le Temps, 3 Aralık 1922: 1). Zaten Lozan Barış Konferansı'nın uzamasının ardında yatan sebeplerden birisi de hem Türk Heyeti'nin hem de Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan ihtilafli konuları Lozan'da çözüme inadından kaynaklanmıştır.

Her ne kadar Osmanlı borçları, iktisadi ve mali ihtilafların bir parçası olduğu saikiyle tali komisyonlardan birine devredilmiş olsa da müzakeratın son derece çetrefilli olduğunu bir kez daha belirtmemiz gerekiyor. Nitekim Lozan Barış Görüşmeleri devam ederken İsmet Paşa Le Temps isimli bir gazeteye verdiği beyanatta, iktisadi ve mali meselelerde Türk Heyeti'nin önüne getirilen tekliflerin birdenbire ağırlaştığını ifade etmiştir (Rollin, 1923: 2). İsmet Paşa, yine aynı mülakatta, Türk Heyeti'nin önüne getirilen bazı tekliflerin tali komisyonlarda asla konuşulmadığını ve bu durumda da tali komisyonların bir işlevinin kalmadığını belirtmiştir (Rollin, 1923: 2). Hatta Türk Heyeti'nin önü-

⁵ Le Peril D'Orient, Le Temps, No:22375, Jeudi, 9 Novembre 1922, ("Şark Meselesi ve Fransız Efkârı", *Anadolu'da Yeni Gün*, nr. 647-1024, 16 Teşrinisani 1922), Batı Basınında Lozan: Türk Basınında Batı Basınından Yapılan Tercüme (1922-1923), Nuri Sağlam (haz.), 1. Baskı, Albaraka Yayınları, İstanbul, 2023, s. 33.

ne getirilen tekliflerden birisi, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne çeşitli imtiyazlar verilmesine dairdir. Lozan Barış Konferansı'na ara verilmeden hemen önce Türk Heyeti ile Fransa arasında yürütülen müzakeratta, Türk tarafının kabul etmek istemeyeceği başka öneriler de bulunmaktaydı. İsmet Paşa, Ankara'ya gönderdiği 22 Aralık 1922 tarihli bir telgrafta, "Evvelâ Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi kaldırmak, kalacak borçları ta'mîrât matlubâtı ile mahsup etmek, saniyen olmadığı takdirde ba'de'l-taksîm yirmi sene tecil ettirmek. Son gelen emirlerde bu müddet-i tecil yüz seneye iblâğ olunuyor. Şimdiye kadar cereyan eden müzakerattan ve sâhib-i ihtisâs rüfekânın mütâleâtından anlaşılan netice bunları istihsal imkânı yoktur." (Şimşir, 1990a: 261) demektedir. Görüldüğü üzere Türkiye'nin kendi mali bağımsızlığı adına almak istediği tedbirler ile özellikle Fransızların talepleri arasında ciddi bir uçurum bulunmaktadır.

İngiliz, Fransız ve İtalyan delegeler tarafından hazırlanan malî projenin Osmanlı borçlarını ilgilendiren maddeleri aşağıda yer almaktadır (Karacan, 2023: 211-212):

1. 1914 tarihi ile anlaşmanın imza edildiği tarih arasında müttefikler tebaasının savaş hadiselerinden ve saireden dolayı uğradıkları hasarlara karşılık Türkiye Hükümeti müttefiklere 15 milyon altın Osmanlı Lirası tazminat verecektir. Türkiye, müttefiklerden, Türk tebaasının savaştan dolayı uğradığı hasarlar için bir meblağ istemeyecektir. Yunanistan bundan hariçtir.
2. Türkiye Hükümeti, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne 37 sene zarfında her sene 900.000 altın Osmanlı Lirası ödemek suretiyle bu 15 milyon ödeyecektir. Bu yıllık taksitlere de 15 milyonun yüzde beş faizi ve yüzde 1 amortismanı dahildir. İlk taksitin bitiş tarihi 1 Mayıs 1924'tür.
3. Türk Hükümeti, Osmanlı borçlarını bu taksitlere karşılık gösterecektir. Bu karşılığın gelirleri, istifade edildiği son iki sene boyunca yıllık taksit olan 900.000 Liranın yüzde on beşinden fazla olacaktır. Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi, Türk Hükümetiyle anlaşarak hamiline tahviller çıkaracaktır. Bu tahvillerin toplamı 15 milyon Lira olacaktır. Bu tahvillerde Türk Hükümetinin imzası bulunacak ve adı "Düyûn Likidasyonu" olacaktır. Bunun şekli ve fiyatı, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi Temsil Heyeti tarafından tayin edilecektir. Bu tahviller her çeşit resim ve vergiden affedilecektir. Bu tahviller, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi tarafından müttefiklere teslim edilecektir. Bunların faiz ve amortismanını Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi ödeyecektir.

4. Türkiye'nin Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'a olan borçları müttefikler tarafından tasfiye edilmiştir. Bu devletlerin Türkiye'den ve Türkiye'nin bu devletlerden hiçbir alacağı kalmamıştır.
5. Altı aylık kâğıt paralar karşılığı olan ve müttefikler tarafından haczedilmiş bulunan 6 milyon altın, beş sene zarfından 15 milyon Lira tazminata karşılık olarak tutulacak ve Türkiye 900.000 Liralık taksitleri zamanında ödediği takdirde, her sene Türkiye'ye bu altınlardan 900.000 Lirası iade edilecektir. Beşinci sene taksitinin ödenmesinden sonra bu 6 milyonun geri kalan kısmı Türkiye'ye iade edilecektir. Eğer herhangi bir sebepten dolayı Türkiye sene taksitlerini ödemez veya eksik öderse, bu altınlar derhal taksitler hesabına geçirilecektir. Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi, bu altı aylık kâğıt paralardan artık sorumlu olmayacak ve bunun ödenmesi sorumluluğu Türkiye Hükümetine ait olacaktır.

Lozan Barış Konferansı'nın akamete uğramasının sebepleri arasında tali komisyonlarda görüşülmeyen iktisadi ve mali hususlara dair bazı tekliflerin Türk Heyeti'nin önüne getirilmesi de yer almaktadır. Bu durum, doğal olarak Türk Heyetini sınırlendirmiştir. Lozan Barış Konferansı'nın kesintiye uğramasından hemen önce Türk Heyeti'nin, İtilaf Devletleri'nin barış tasarısına mukabil bir öneride bulunduğu görülmektedir. Türk Heyeti'nin mukabil antlaşma taslağında "Osmanlı borçlarının ilgili devletler arasında paylaşılması" önerisine yer verilmiştir (Le Temps, 11 Mart 1923: 1). Tahvil sahiplerinin taleplerine yönelik tasarı, Fransız Heyeti'nden gelmiştir ve Türk Heyeti'nin öncelikleri arasında yer almamaktadır. Osmanlı borçlarının tahvil sahiplerinin izni üzerine ilgili devletler arasında paylaşılması önerisi, 31 Ocak 1923'e değin masada yer alan maddeler arasındaydı (Le Temps, 11 Mart 1923: 1). Ancak Türkiye, kendi bağımsızlığını ilgilendiren bir hususta, "alacaklılardan izin istemeyi" devletlerin egemen eşitliği ilkesine aykırı saymış ve kesin bir şekilde reddetmiştir. Ayrıca Türk Heyeti, Lozan Barış Konferansı'nın ilk aşamasında, borçların bölüştürülmesi yöntemini de diğer delegelere kabul ettirmiş ve bütün temsilci heyetleri gelirlerle orantılı olma sistemine katılmaya razı olmuşlardır (Meray, 2023a: 317). Millî Mücadele boyunca, en bereketli toprakları ve en büyük üretim merkezleri elinden alınan Türkiye, gelirlerinin büyük bir kısmından mahrum bırakılmıştı. Bu sayede daha eşit ve adilane bir borç bölüştürme yöntemi de benimsenmiş oldu. Nitekim borcun gelirlerle orantılı bir şekilde ödenmesi sistemi üzerinde daha sonra mutabık kalınmıştır. Tüm müzakeratın neticesinde bir sonuç alınamamış ve ihtilafli mevzular yüzünden konferans ileri bir tarihe ertelenmiştir. 4 Şubat 1923 itiba-

riyle Lozan'daki görüşmelere ara verilmiş ve konferansın daha sonra belirlenecek bir tarihte tekrar toplanması kararlaştırılmıştır.

Lozan Barış Konferansı'nın İkinci Dönemi

Devletler arasında yapılan temaslar neticesinde, Lozan Barış Konferansı'nın devam etmesine karar verilmiş ve 23 Nisan 1923'te müzakereler tekrar başlamıştır. Lozan Barış Konferansı'nın ikinci etabı, özellikle Osmanlı borçları özelinde Türk Heyeti'nin talepleri konusunda daha ısrarcı olduğu bir süreci de ifade eder. Türk Heyeti'nin kendi talepleri hususunda direnebilmesi, Türk Hükümeti'nin tutumuyla da yakından ilgilidir. Mesela Türk Hükümeti, Düyûn-ı Umûmiyye İdare-i Meclisi'ne 1918'den sonra yapılan ve gelecekte yapılması planlanan tahvil ödemelerinin Türkiye nezdinde yok hükmünde olduğunu tebliğ etmiştir (Sadoul, 1923: 1). Bu tedbirin Osmanlı tahvillerinin çoğunu satın alan Fransız sermayedarlara karşı alınmış olduğu ortadadır. Ayrıca Lozan Barış Konferansı devam ederken alınan bu karar, Fransa'ya karşı bir gövde gösterisi niteliğindedir. Keza özellikle kapitülasyonların kaldırılması ve Osmanlı borçlarının hakça bölüşümü hususlarında Türk Heyeti'yle en çok karşı karşıya gelen devletin Fransa olduğu aşikardır. Zira görüşmelerin uzamasından rahatsızlık duyan İngiltere ve Fransa, 4 Şubat 1923 tarihinde Türk Heyeti'nin karşısına son bir teklif ile gelmiştir. Ahmet Cevdet, özellikle iktisadi meselelere dair itirazların Fransız delegeler tarafından ortaya atıldığını belirtmektedir. İsmet Paşa ise İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Curzon'a "Gerek adlî, gerek iktisadi meselelerden dolayı memleketimi esaret altına sokamam" yanıtını vermiştir (Ahmet Cevdet, 2023d: 150). İsmet Paşa, mali meselelerin İtilaf Devletleri'nin lehine çözümlenmesine rağmen Türk Heyeti'ne haksız tekliflerle geldiğini, maddeleri meçhul olan mukavelelerin (Muharrem Kararnamesi) Türkiye'ye kabul ettirilmek istendiğini belirtmiştir (Ahmet Cevdet, 2023d: 152).

Lozan Barış Antlaşması'nın bu kadar geç imzalanmasının arkasındaki asıl sebep Osmanlı borçlarına dair teknik hususlar üzerinde Türk Heyeti'nin sergilediği katı tutumdur. Aslında Türk Heyeti, her fırsatta Türkiye'nin devletlerin eşit egemenlik ilkesine sıkı sıkıya tutunduğunu ve millî bağımsızlığı örseleyecek hiçbir şartı kabul etmeyeceğini ısrarla dile getirmiştir. Ancak Yunan birlikleri Anadolu'dan çekilirken öyle bir zulme ve yıkıma imza atmışlardır ki, yeni kurulacak Türk devleti adeta bir enkazla karşı karşıyadır. Özellikle Batı Anadolu'nun nasıl imar edileceği, Türkiye'nin nasıl kalkınacağı, Osmanlı borçlarının hangi yöntemlerle ödeneceği vb. konular tamamen birer muammadır.

Bu durum, Türk basın mensuplarının da dikkatlerinden kaçmamıştır. Ahmet Cevdet, Lozan Barış Konferansı esnasında kaleme aldığı bir yazıda “Halefi olduğumuz Osmanlı Devleti, sözünü bir türlü dinletmiyor ve varidatın göz göre göre azalmasına ses çıkaramıyordu. Şimdi ise hükümet ve devlet bir demokrat devlet, yani ahali devleti olduğu için ahali en küçük hesapta bile zarar ve faydasını arar.” ifadelerine yer vermiştir (Ahmet Cevdet, 2023a: 133). Ayrıca Ahmet Cevdet, Türk milletinin kesesinde, ancak kıt kanaat geçinmeye kadar mal mülk kaldığını da dile getirmiştir (Ahmet Cevdet, 2023a: 132). Ahmet Cevdet’in kaleme aldığı bu köşe yazısı daha dikkatle incelendiğinde, Türk Heyeti tarafından benimsenen temel prensipler ve devletlerin eşit egemenliği ilkesine gösterilen ihtimam daha iyi anlaşılmaktadır.

Ahmet Cevdet’in yukarıdaki ifadelerinden çıkarılacak ilk sonuç; Türk kamuoyunun, en azından gazetecilik cemiyetinin artık Türkiye’nin yeniden kalkınabilmesi için Osmanlı borçlarına ve Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi’ne katlanacak tahammülünün kalmadığıdır. Zaten Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi, ezelden beri Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki finansal ve mali tahakkümün vücuda bürünmüş bir hâli olarak zikredilmektedir.

Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi’ndeki Türk memurlar ve ecnebi çalışanlar arasındaki farklar ve eşitsizlikler, Ahmet Cevdet’in şikâyet ettiği bir başka mevzudur. Çünkü Türk memurların özlük hakları, yabancı çalışanların faydalandığı iktisadi ve sosyal hakların yanında oldukça kötü bir vaziyettedir. Aynı kurumun bünyesinde çalışan personel, eğer benzer niteliklere sahipse neden farklı özlük haklarından faydalanmaktadır? Bu durum, Ahmet Cevdet’in nezdinde devletlerin eşit egemenliği ilkesine aykırıdır. Ahmet Cevdet, bu konu hakkındaki öfkelerini de aşağıdaki satırlarda dile getirmiştir:

“Türk ili bundan böyle bir sefahat yeri olamaz. Siyasetin bizi içine attığı felaket ve zaruret pek büyüktür...Onun (Türk milletinin) ilk gözettiği şey evvela kendi bahtiyarlığı, kendi geçimi, kendi hayatı, kendi bekâsıdır. Bu babda başkalarını kendine tercih etmek semahatinde (cömertliğinde) bulunamaz. Bulunur ise kendi nefsine, kendi milliyetine, kendi yurduna ihanet etmiş olur” (Ahmet Cevdet, 2023a s.133).

Lozan’daki görüşmelerin uzaması, özellikle Fransız kamuoyunu oldukça tedirgin etmiştir. Le Temps ve Le Matin gibi gazetelerde yapılan yorumlar, Fransa’nın gerekirse bazı taleplerinden vazgeçmesini veya taviz vermesini tavsiye etmektedir. Le Matin’da yer alan 1 Aralık

1922 tarihli bir haber, Fransız kamuoyunun Lozan'daki görüşmeleri nasıl değerlendirdiğinin anlaşılması yönünden oldukça yol göstericidir. Söz konusu gazete haberinde, Türk Heyeti'ne verilecek tavizlerin Fransa'nın, Türkiye'deki maddi ve manevi çıkarlarını koruma amacına hizmet edeceği belirtilmiştir (Sauerwein, 1922: 2). Keza İngiltere Başbakanı Lloyd George'a göre, 144.000.000 milyon İngiliz Sterlinine teka-bül eden Osmanlı borç tahvillerinin yaklaşık olarak %80'i Fransızlar tarafından satın alınmıştır (George, 1938: 1273). Fransa'nın Osmanlı borçları konusundaki en büyük korkusu, Rusya'daki Çarlık yönetiminin yıkılmasının devamında yaşanan olayların Türkiye'de de tekrarlanmasıdır. Zira Rusya'da yönetimi ele geçiren Bolşevikler, Çarlık Rusya'dan miras kalan hiçbir borcun ödenmeyeceğini ilan etmiştir. Fransızlar, Rusya'daki yatırımlarının tamamını kaybetmişlerdir. Lloyd George, Fransız mevkidaşı Clemenceau'nun Hariciye Nazırlığını da üstlendiği esnada Fransa'nın bu mevzuyu hep gündemde tuttuğunu dile getirmiştir (George, 1938: 1273).

Türkiye, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne derin bir itimatsızlık beslemektedir. Türkiye'nin Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ni kendi iç işlerine müdahale eden siyasi bir kuruluş şeklinde telakki etmesi, Lozan Barış Konferansı'nda Osmanlı borçları ve Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin yetkileri hususunda Türk Heyeti'nin neden katı bir tutum takındığını anlayabilmek için yeterli bir gerekçe sunar. Türk Heyeti, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ni kapitülasyon döneminin bir kalıntısı şeklinde değerlendirmektedir (Le Temps, 21 Mart 1923: 1). Ayrıca Türkiye, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin siyasi nüfuzundan çekinmekte ve söz konusu idarenin lağvedilmesini de istemektedir (Le Temps, 21 Mart 1923: 1). Le Temps gazetesinin yer verdiği bu iddialar, Türk Heyeti'nin Lozan'daki tutumuyla örtüşmektedir. Hakikatten Türk Heyeti'nin taviz vermeyi reddettiği konuların başında kapitülasyonlar meselesi gelmektedir. Her ne kadar Muharrem Kararnamesi'nde, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin Maliye Nezareti'ne bağlı bir kamu kuruluşu olduğu belirtilmişse de maliye müfettişlerinin denetim yetkisi son derece sınırlı ve etkisizdir. Adip Roumani, Du Velay, İbrahim Sıtkı gibi Osmanlı borçları ve Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi üzerine çalışmalar yapmış bazı araştırmacılar, netice itibarıyla Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin Maliye Nezareti'ne bağlı bir kurum olduğunu vurgulamışlardır. Oysa Muharrem Kararnamesi etraflıca incelendiğinde, Türk Heyeti'nin Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin yetkilerini sınırlandırabilmek için neden ısrarcı olduğu daha iyi idrak edilebilir.

Muharrem Kararnamesi'nin bazı maddeleri, uzun yıllar boyunca Türk kamuoyunda esaretin ve bağımlılığın simgesi şeklinde yorum-

lanmıştır. Muharrem Kararnamesi'nin 15'inci maddesinde şu hüküm yer almaktadır (Keskinkılıç, 2002: 661):

“İngiliz, Hollandalı, Fransız, Alman, Avusturya-Macaristanlı ve İtalyan tahvil sahiplerini temsil edecek üyelerin tayinleri Londra, Paris, Berlin, Viyana ve Roma'daki Osmanlı Devleti elçilerine tebliğ olunacaktır. Osmanlı tahvil hamillerini temsil eden üye ile ekli Sözleşmede belirtilen imtiyazlı tahviller (tahvilat-ı mümtaze) hamillerini temsil eden üyenin atanması da Osmanlı Devleti Maliye Bakanlığı'na tebliğ edilecektir.”

Söz konusu hüküm, çok farklı şekillerde yorumlanabilir. Ancak Maliye Nezareti'ne bağlı bir kurum olduğu ileri sürülen Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nde tahvil sahiplerini temsil eden üyelerin seçimi, aslında siyasi bir niteliğe sahiptir ve bu nedenle Osmanlı elçilerine bildirilmektedir. Üstelik üye seçiminde Maliye Nezareti'ne veya Bâb-ı Âli'ye herhangi bir söz hakkı da verilmemiştir. Kısacası Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi Temsil Heyeti'nin şekillendirilmesi, devletlerin eşit egemenliği ilkesi çerçevesinde değerlendirilebilecek bir mekanizmaya da sahip değildir.

2 Mayıs tarihli mali komisyon toplantısında İsmet Paşa, borçlar meselesini kendi çıkarlarına uygun bir şekilde çözmek isteyen Fransız delegesi General Pellé'ye “İç işlerle siyasi işleri karıştırmamak prensiptir. Bir barış antlaşmasında kambiyoya ait şartların yeri yoktur. Eğer bu ilkeyi kabul ederseniz, barış yoluna girdik demektir.” (Karacan, 2023: 324) diyerek, Türkiye'nin iç işlerine katiyen müdahale edilemeyeceğini göstermiştir. Aslında İsmet Paşa, bir yandan Türkiye'nin bazı taleplerini kabul ettirebilmek adına oldukça katı davranmaktaydı. Türk heyeti, aslında Lozan Barış Konferansı inkıtaa uğramadan hemen önce Muharrem Kararnamesi'nin Türkiye tarafından da onaylandığının ilan

⁶ Osmanlı İmparatorluğu Kırım Savaşı'nın başlaması üzerine, savaş masraflarını karşılayabilmek amacıyla tarihindeki ilk dış borç anlaşmasını 1854 senesinde, İngiltere ve Fransa'nın garantörlüğü altında, imzalamıştır. Mali disiplinin sağlanamaması, olağanüstü durumlardan (savaşlar ve doğal afetler) kaynaklanan ekstra harcamalar, merkezileşmenin getirdiği maddi yük vb. sebepler bütçe açığının hızlı bir şekilde büyümesiyle sonuçlanmıştır. Bütçe açığının kapatmanın yegâne yolu olarak görülen dış borçlanma, 1854-1876 sürecinde artarak devam etmiştir. Maddi zorluklarla mücadele etmek zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu, 1876'da iflasını ilân ederek borçlarını ödeyemeyeceğini duyurmuştur. Türk borç kuponlarına yatırım yapmış sermayedarlar tarafından seçilen temsilciler ve Osmanlı İmparatorluğu arasında süregelen müzakerelerin neticesinde, II. Abdülhamit'in irade-i seniyyesi (padişah emri) ile Muharrem Kararnamesi 1881 yılında yayınlanmıştır. Muharrem Kararnamesi, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin hukuki dayanağını teşkil etmektedir. 1854-1875 döneminde Osmanlı İmparatorluğu tarafından alınan borçların nasıl ödeneceği, hangi gelirlerin Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne devredileceği, idarenin üyelerinin nasıl seçileceği gibi teknik meseleler Muharrem Kararnamesi ile düzenlenmiştir.

edildiği bir beyannameyi imzalamaya hazır gözükmekteydi. Ancak özellikle İsmet Paşa'nın bilgisi dahilinde olmadan hazırlanan antlaşma taslağı ve mali proje, Türkiye'nin İtilaf Devletleri'ne yönelik beslediği son itimadı da paramparça etmiştir. Mesela Bulgaristan'ın borçları mevzubahis olduğunda frankla ödeme kolaylığı sağlanmış fakat dış borçlar Osmanlı İmparatorluğu'na ait olunca neden aynı kolaylık gösterilmemiştir. Bu durum, devletlerin egemen eşitliği ilkesiyle de uyumlu değildir. Fransız Frangı ile alınmış borçların İngiliz Sterlini ile ödenmesinin talep edilmesi ve meselenin bir oldubittiye getirilmek istenmesi yeni Türkiye'nin iradesinin hiçe sayılması demektir.

Temmuz 1923 itibarıyla Lozan'da hâlâ çözülmemiş iki temel mesele bulunmaktadır: Osmanlı borçları ve imtiyazlar meselesi (Laya, 1923a: 1). Türk Heyeti ile İtilaf Devletleri arasında devam eden müzakeratın artık en önemli meselesi, Osmanlı borçlarının hangi para birimiyle ödeneceğidir. Müttefikler, Muharrem Kararnamesi'nde tespit edilen para (altın para) ile borçların ödenmesi gerektiği konusunda ısrar etmişlerdir. Türk Heyeti ise imzalanacak barış antlaşmasına bir beyannamenin ilave edilmesini istemiştir. Bu beyanname ile Türkiye Muharrem Kararnamesi'nden doğan yükümlülüklerini kabul ederken borcun hangi para birimiyle ödeneceğine bizzat kendi başına karar verme salahiyetine sahip olmak istemiştir (Laya, 1923a: 1). Ayrıca Osmanlı borçları, özellikle Almanya'nın borçlarıyla veya savaş tazminatıyla kıyaslandığında daha makul addedilebilir. Ancak borçlara uygulanan faiz, özellikle Türkiye'nin yıllık gelirine göre, olağanüstü bir yekuna ulaşmaktadır. Dolayısıyla Türk Heyeti, Osmanlı borçlarına uygulanmak istenen faizin miktarı ve Osmanlı borçlarının ödeneceği para biriminin tespiti hususunda son derece ihtiyatlı bir şekilde hareket etmiştir.

Ahmet Cevdet (2023b: 314), özellikle Fransa'nın Osmanlı borçlarının ödeneceği para biriminin saptanması konusunda iki yüzlü bir tutum gösterdiğini savunmaktadır. Fransa'nın kendi borçlarına ait faiz ödemelerinin Fransız Frangı ile yaptığını vurgulayan Ahmet Cevdet (2023b: 314), Türkiye'nin bu konudaki haklı taleplerinin de dikkate alınması gerektiğini söylemiştir. Muharrem Kararnamesi'nin imzalandığı dönemde, farklı devletler tarafından kullanılan kâğıt para ile altın para arasındaki değer farkı oldukça düşüktü. Ne var ki I. Dünya Savaşı'nın getirdiği olağanüstü koşullar, her memlekette banknot ile altın arasındaki makasın giderek açılmasına sebep olmuştur (Karacan, 2023: 448). Türkiye, sadece kur farkı yüzünden, kendi payına düşen borcunun sekiz kat artmasını kabullenmek istememiştir. Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği'ne gönderilen bir telgrafta, borç faizlerinin altın veya İngiliz Sterlini ile ödenmesinin is-

tenmesi, görüşmeleri çıkmaza sokup savaşı davet edecek kadar önemli bir sorun olarak görülmektedir (Şimşir, 2014: 458). Türkiye, borçlar konusunda İtilaf Devletleri'nin ayrımcılık yaptığını düşünmekte ve devletlerin egemen eşitliği prensibinde hareket edilmesi gerektiğini savunmaktaydı. 2 Haziran 1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet İnönü'ye gönderdiği bir telgrafta aşağıdaki ifadeler yer almaktadır (Şimşir, 2014 s.519):

“Borç faizlerinin altınla ödenmesi imkânsızdır. Frankla ödenmesi sağlanmadıkça Muharrem Kararnamesi'nin geçerliliğini kabul etmek, bağımsızlığımıza ve ekonomik özgürlüğümüze ters düşer. Faizlerin Frankla ödenmesini sağlamak için ısrar etmenizi rica ederim. En önemli ve nazik sorun üzerindedeyiz. Bunu halletmek zorundayız.”

12 Haziran 1923 tarihli bir başka habere göre (Laya, 1923b: 2), Türk Heyeti tahvil sahiplerine karşı yükümlülükleriyle taahhütlerinin tamamını gösteren bir maddenin antlaşmaya eklenmesini istemektedir (Laya, 1923b: 2). Aslında Türk Heyeti, daha önceki görüşmelerde böyle bir beyannamenin barış antlaşmasına eklenmesine karşı çıkmaktaydı. Ancak gelinen noktada, haziran ayında, Türkiye, Osmanlı borçları meselesinin hali için üç farklı yöntem ortaya atmıştır (Karacan, 2023: 433):

1. Borçlarımızın faizinin hangi para ile ödeneceğinden hiç bahsetmemek, yani beyanname vermemek,
2. Sözleşmeleri ve Muharrem Kararnamesi'ni onaylamak, fakat İngiliz Sterlini veya altın vermeyeceğimizi açıkça kaydetmek,
3. Borcumuzun ne olacağını bilmek.

Yukarıdaki maddelerden de açıkça anlaşılacağı üzere Türkiye, Osmanlı borçlarına dair taahhütlerinin ve yükümlülüklerinin bariz bir şekilde belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Mali meselelerin de antlaşmaya ilave edilmesi, Türkiye'nin ilerleyen dönemlerde sınırları barış antlaşmasıyla belirlenmiş bir biçimde Osmanlı borçlarını ödeyeceği anlamına gelmektedir. Ayrıca Türkiye, söz konusu borçları Fransız Frangı ile ödemek istediğini de beyan etmiştir (Laya, 1923a: 2). Lakin Lozan Barış Konferansı'nın son günlerine değin İngiltere ve Fransa, borçların Sterlin veya altın cinsinden ödenmesi konusunda ısrarlarını sürdürmüşlerdir (Ahmet Cevdet, 2023b: 313). Türkiye, ödeyeceği meblağın kesin bir biçimde saptanmasını istemiş ve makul bir para

biriminin seçilmesi gerektiğini savunmuştur. Türk Heyeti'nin Barış Görüşmeleri'nin son anına kadar bu kadar ısrar etmesinin sebebi, yıllarca süren savaşların bir neticesi olarak, Türkiye'nin hazinesinde toplanabilecek gelire dair bir tahmin yapmanın dahi mümkün olmamasıdır (Ahmet Cevdet, 2023c: 136). İsmet Paşa, açık bir şekilde, yukarıda sıralanan üç ihtimalin dışında bir seçeneğin Türkiye tarafından kabul edilmeyeceğini belirtmiştir.

Özellikle Fransız delegeler, sulh antlaşmasının imzalanmasını Osmanlı borçları hususundaki Fransız çıkarlarının ve imtiyazlarının korunması ön koşuluna bağlamak istemişlerdir. Buna mukabil İsmet Paşa'yı yakından tanıyan İngiliz ve İtalyan delegeler, bu fikre ısrarlı karşı çıkmışlardır. İtalyan ve İngiliz delegelerinin bu tutumunun altında yatan asıl sebep, Lozan'daki görüşmelerin pamuk bir şekilde devam etmesinden kaynaklanmaktaydı. Osmanlı borçları hususundaki Fransız talepleri, Türk Heyeti'nin kabul edebileceği bir çizgide değildi. Osmanlı borçlarının nihai akıbetine ilişkin muğlaklık sürerken Fransız delegeler, Fransız Başbakanı Poincaré'den gelecek cevabı beklemekteydi. Söz konusu cevabın gelmemesi, güya 'talimatı' getiren çantanın kaybolduğuna ilişkin şehir efsanelerinin türetilmesine de zemin hazırlamıştır (Karacan, 2023: 438). Bu noktada, Lozan Barış Konferansı öyle gergin bir vaziyet almıştır ki İstanbul Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold tarafından Lord Curzon'a gönderilen bir telgrafta, Osmanlı borç kuponları yüzünden konferansın kesilmesi gibi saçma bir noktaya gelindiğinden bahsedilmektedir (Şimşir, 2014: 519). Türk tarafının uzun süren ısrarları neticesinde Lozan Barış Antlaşması'na veya antlaşmanın ekinde yer alan cetvellerde borç faizlerinin ödenmesine dair 'altın' veya 'Sterlin' ibaresi eklenmemiştir. Bu durum, Türk maliyesi bakımından oldukça önemli bir kazanımdır. Nitekim Lozan Barış Antlaşması'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından tasdik edilmesi esnasında yaşanan tartışmalarda, İsmet Paşa da aynı noktaya değinmiştir. İsmet Paşa, görüşmelerin geleceğinin tehlikeye düşmesi ihtimaline karşın borç meblağını gösteren cetvellerden altın kelimesi çıkarıldığını ve hisse senetlerini satın alan yatırımcıların para birimini seçme hakkına dair herhangi bir ifadenin antlaşmada bulunmadığını vurgulamıştır (Bilsel, 1998: 547).

Sonuç

Tüm bu tartışmaların neticesinde şöyle bir sorulabilir: Peki, Türkiye bu borcu neden kabul etmiştir? Madem Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'ndan keskin bir kopuşu ifade etmektedir, Osmanlı borçlarının

dan doğan sorumluluğu da reddedemez miydi? Türk Heyeti, Osmanlı borçlarının, Türkiye'nin saygınlığı bakımından -bilhassa mali anlamda- oldukça önemli bir sorun haline gelebileceğinin farkındaydı. Nitekim dönemin İktisat Bakanı olan Hasan Saka ile Mersin Milletvekili Selahattin Köseoğlu arasındaki bir tartışma esnasında Hasan Saka şu sözleri söylemiştir (Şimşir, 1990b: 27):

“İnkâr etmiyoruz. (Osmanlı İmparatorluğu'nun halefiyetini) Babamız olduğuna nazaran yalnız (tek) oğlu biz değiliz. Bizden başka evlatları da vardır. Binaenaleyh vefat etmiş ve birçok evlatlar bırakmış bir babanın emlaki hakkında tesviyei düyun karşısındayız...Şunu arz edeyim ki bu tez, muhasımlarımız tarafından kabul edilmiş değildir. Onlar bizi daha ziyade Osmanlı İmparatorluğunun yegâne varisi ve onun temadisi gibi görmek istemektedir ve tekliflerini de daima o şekil dairesinde yapmışlardır.”

Bu noktada Türkiye için esas mühim konu, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin gelirler üzerindeki yetkilerinin kaldırılması ve gerçekten kendi işlevini üstlenmeye zorlanmasıydı. Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi, Osmanlı tahvillerini satın almış yatırımcıların alacaklarını temin edebilmek amacıyla kurulmuş bir örgüt idi. Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi, borçlarının tamamı ödeninceye kadar (1953) tüzel kişiliğini korumuştur. Ancak Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi sadece, Türkiye'nin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun halefi diğer devletlerin alacaklılara yaptığı ödemelerin çetelesini tutan ve söz konusu ödemeleri alacaklılara havale eden aracı bir kuruluş haline dönüşmüştür. Lozan Barış Antlaşması'nın mali hükümler kısmında, Muharrem Kararnamesi'nin Türkiye tarafından tasdik edildiğine dair hiçbir ibare yer almamaktadır (Meray, 2023c). Türkiye, devletlerin egemen eşitliği ilkesinden kesinlikle taviz vermemiş ve kendisini utanç verici Muharrem Kararnamesi'nden azat etmeyi başarmıştır. Aynı zamanda, Bolşeviklerin sergilediği tutumun aksine, halefi olduğu imparatorluğun borçlarını da reddetmeyerek ülkenin mali saygınlığı korumak hususunda dirayet göstermiştir. Türkiye, tıpkı İngiltere ve Fransa gibi eşit ve egemen bir devlet olduğunu, Konferans boyunca defaatle dile getirmiş ve özellikle Osmanlı borçları hususunda, kendi tezlerini kabul ettirinceye kadar geri adım atmamıştır. Nihayetinde henüz kuruluş aşamasında olan Türkiye Cumhuriyeti, Lozan'da, Osmanlı borçlarının diğer halef devletler tarafından da paylaşılmasını kabul ettirecek büyük bir siyasi ve iktisadi zafere imza atmıştır.

Kaynakça

- Ahmet Cevdet (2023a). "Düÿûn-ı Umûmiyye." N. Sağlam (Ed.), *Türk Basımında Lozan: Ahmet Cevdet'in Lozan Makaleleri* (s. 132-134). Albaraka Yayınları. (Orijinal basım tarihi: 19 Ocak 1923, *İkdam Gazetesi*).
- Ahmet Cevdet (2023b). "Hâlâ Yerinde Sayıyoruz." N. Sağlam (Ed.), *Türk Basımında Lozan: Ahmet Cevdet'in Lozan Makaleleri* (s. 313-315). Albaraka Yayınları. (Orijinal basım tarihi: 19 Haziran 1923, *İkdam Gazetesi*).
- Ahmet Cevdet (2023c). Hasbihaller, İstihbarat İşleri. N. Sağlam (Ed.), *Türk Basımında Lozan: Ahmet Cevdet'in Lozan Makaleleri* (s. 134-138). Albaraka Yayınları. (Orijinal basım tarihi: 21 Ocak 1923, *İkdam Gazetesi*).
- Ahmet Cevdet (2023d). "Lozan Konferansında İnkıta mı Fasıla mı?." N. Sağlam (Ed.), *Türk Basımında Lozan: Ahmet Cevdet'in Lozan Makaleleri* (s. 147-154). Albaraka Yayınları. (Orijinal basım tarihi: 1 Mart 1923, *İkdam Gazetesi*).
- Ahmet Cevdet (2023e). "Müzakere Zeminini Düzleyelim." N. Sağlam (Ed.), *Türk Basımında Lozan: Ahmet Cevdet'in Lozan Makaleleri* (s. 165-170). Albaraka Yayınları. (Orijinal basım tarihi: 9 Şubat 1923, *İkdam Gazetesi*).
- Aksoy, M. (1998). *Atatürk ve Tam Bağımsızlık*. Yenigün Haber Ajansı.
- Apres L'attentat de Cologne Avant Les Pourparlers de Londres (1923, 21 Mart). *Le Temps*. Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France.
- Arasan, M. C. (2017). *Uluslararası Hukukta Devletlerin Egemen Eşitliği İlkesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Atatürk, M. K. (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Cilt 1)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Atatürk, M. K. (2014). *Söylev (1919-1927) ve Demeçler (1928-1938)*. Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Bilsel, M. C. (1998). *Lozan (Cilt 2)*. Sosyal Yayınları.
- Dickinson, E. D (1920). *The Equality of States in International Law*. Oxford University Press.
- İnönü İ. (1998). *İsmet İnönü'nün Hatıraları: Lozan Antlaşması-I*. Yenigün Haber Ajansı Ankara, 1998.
- Karacan, A. N. (2023). *Lozan (11. Baskı)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kaya, E. (1997). Misâk-ı Milli'nin Sınırları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (8). 175-186.
- Keskinkılıç, E. (2002). *Düÿûn-ı Umûmiyye İdâresi*. H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca (Eds.), Türkler C. 14. Yeni Türkiye Yayınları.
- Küçük, H. B. (2023). *Uluslararası Hukukta Devletlerin Egemen Eşitliği İlkesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Bahçeşehir Üniversitesi.
- Laski, H. J. (2020). *Devlet: Teori ve Pratikte (1. Baskı)*. Fol Yayınları.

- Laya, F. (1923a). *Dans L'attente D'instructions. Le Temps*, (22586). , 7 Haziran 1923, Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France.
- Laya, F. (1923b). *La conference de Lausanne: Negotiations Laborieuses. Le Temps*, (22589), 12 Haziran 1923, Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France.
- Le Temps, "Le Péril D'Orient" (1922, 9 Kasım 1922), No:22375, ("Şark Meselesi ve Fransız Efkârı", *Anadolu'da Yeni Gün*, nr. 647-1024, 16 Teşrinisani 1922), *Batı Basınında Lozan: Türk Basınında Batı Basınından Yapılan Tercümeleler* (1922- 1923) (s. 32-24), Nuri Sağlam (haz.), 1. Baskı, Albaraka Yayınları, İstanbul, 2023,
- Les Contre Propostions Turques (1923, 11 Mart). *Le Temps*. Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France.
- Les Déclarations de M. Bonar Law Les Embarras de Lausanne (1922, 3 Aralık). *Le Temps*. Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France.
- Lloyd G. (1938). *The Truth About The Peace Treaties* Vol. II. Victor Gollancz LTD.
- Meray, S. L. (2023a). *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler* C. II (1. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Meray, S. L. (2023b). *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler* C. III (1. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Preuß, U. K. (2011). Devletlerin Eşitliği ve Anayasal Bir Küresel Düzende Anlamı (A. Atılğan, Çev.). *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1). 131-150.
- Rollin, H. (1923). La Conférence Lausanne: Déclarations D'Ismet Pacha. *Le Temps*, (22454), 28 Ocak 1923, Source gallica.bnf.fr / Bn.
- Rollin, H. (2023). Le Bilan. N. Sağlam (Ed.), *Batı Basınında Lozan: Türk Basınında Batı Basınından Yapılan Tercümeleler* (1922-1923). Albaraka Yayınları. (Orijinal basım tarihi: 25 Kasım 1922, *Le Temps* Gazetesi).
- Sadoul, J. (1923). La Fiasco de Lausanne. *L'Humanité*, (7064). 30 Nisan 1923, Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France.
- Sağlam, N. (2023), *Batı Basınında Lozan: Türk Basınında Batı Basınından Yapılan Tercümeleler* (1922-1923), Albaraka Yayınları.
- Sauerwein, J. (1922). Les Preuves. *Le Matin*, (14136). 2 Aralık 1922, Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France.
- Şimşir, B. N. (2014). *Lozan Günlüğü* (3. Baskı). Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, B. N. (1990a). *Lozan Telgrafları I* (1922-1923) C. I. Türk Tarih Kurumu.
- Şimşir, B. N. (1990b). *Lozan Telgrafları II* (Şubat-Ağustos 1923) C. I. Türk Tarih Kurumu.
- Ülman, H. (1989, 11 Mayıs). Uluslararası İlişkiler Açısından Milli Egemenlik İlkesi. O. Oğuz (Oturum Başkanı), *Milli Egemenlik İlkesi ve Devletler Üstü Kuruluşlar* [Panel]. İstanbul, Türkiye. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/1797/199100507.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, s. 15-19. s.